

الحمد لله
الرحمن الرحيم

سرشناسه:	رنجبر حسینی، محمد، ۱۳۵۱ - .
عنوان و نام پدیدآور:	عقل و دین از دیدگاه استاد شهید مطهری و دکتر علی شریعتی / مؤلف محمد رنجبر حسینی
مشخصات نشر:	قم: مجلسی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۳۲۰ ص.
شابک (ISBN):	978-600-6315-36-2
و جمعیت فهرست نویسی:	فیپا.
یادداشت:	کتابنامه به صورت زیر نویس.
موضوع:	مطهری، مرتضی، ۱۲۹۹ - ۱۳۵۸ - دیدگاه درباره عقل و دین
موضوع:	شریعتی، علی، ۱۳۱۲ - ۱۳۵۶ - دیدگاه درباره عقل و دین
موضوع:	عقل و ایمان
رده بندی کنگره:	۱۳۹۸ ۹ ۶ م / BP ۲۳۳/۷
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۹۸۸
شماره کتاب شناسی:	۹۸۵۳۵۷۶

کتابخانه

از دیدگاه
استاد شهید مطهری
و دکتر علی شریعتی

عقل و دین از دیدگاه استاد شهید مطهری و دکتر علی شریعتی

محمد رنجبر حسینی

صفحه آرا: مهدی خوش رفتار اکرم

طراح جلد: حسن فرزادگان

ناشر: انتشارات مجلسی

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

قم دفترنی PIR
سفارش چاپ کتاب، اخذ فیبا شابک مجوز چاپ
آدرس سایت www.chap-iran.ir
سامانه پیامکی ۰۲۸۶۸۲-۵۰۰۰

آدرس: قم، مجتمع ناشران، انتشارات مجلسی

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۱۷۶۲۶۳

ranjbarhosseini@gmail.com

www.ranjbarhosseini.blogfa.com

※ کلیه حقوق چاپ و نشر برای مؤلف محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه

فصل اول: کلیات

۱۷	گفتار اول: طرح تحقیق
۱۷	۱. تبیین موضوع
۱۸	۲. بیان اهمیت و جایگاه موضوع
۱۹	۳. اهداف این تحقیق
۱۹	الف - اهداف کلی
۱۹	ب - اهداف جزئی
۱۹	۴. سوال اصلی
۱۹	۵. سوالات فرعی
۲۰	۶. فرضیه تحقیق
۲۰	۷. پیشینه تحقیق
۲۰	الف - کتاب‌ها
۲۱	ب - مقالات
۲۲	ج - تفاوت این رساله
۲۲	۸. روش تحقیق
۲۲	۹. ساختار تحقیق
۲۳	گفتار دوم: تعریف لغوی و اصطلاحی عقل و دین
۲۳	۱. تعریف لغوی و اصطلاحی عقل
۲۳	الف - تعریف لغوی عقل

- ب - تعریف اصطلاحی عقل ۲۶
- یک. تعریف عقل از منظر متون دینی ۲۶
- دو. تعریف عقل از منظر علوم اسلامی ۲۹
- عقل فلسفی ۳۱
- عقل نظری و عقل عملی ۳۱
- ج - چیستی عقلانیت ۳۲
- یک. کاربردهای عقلانیت ۳۳
- عقلانیت نوعی ۳۳
- عقلانیت هنجاری ۳۳
- عقلانیت نظری ۳۴
- عقلانیت عملی ۳۴
- د - انواع عقلانیت در اندیشه‌های فلسفی غرب ۳۴
- یک. عقلانیت نظری و عقلانیت عملی ۳۵
- دو. عقلانیت صوری و عقلانیت محتوایی ۳۵
- سه. عقلانیت ابزاری و عقلانیت انتخاب ۳۷
- چهار. عقلانیت معطوف به هدف، عقلانیت معطوف به ارزش ۳۷
- پنج. عقلانیت مدرن ۳۷
- شش. عقلانیت پراگماتیک (عملگرا) ۳۹
- معنای لغوی و اصطلاحی واژه دین ۴۰
۱. تعریف لغوی دین ۴۰
۲. تعریف اصطلاحی دین ۴۱
- الف - تعریف متکلمان غربی ۴۲
- ب - تعریف متکلمان و فلاسفه اسلامی از دین ۴۳
- گفتار سوم: زندگی‌نامه مرحوم دکتر شریعتی و استاد شهید مطهری ۴۴
۱. خلاصه‌ای از زندگانی مرحوم دکتر علی شریعتی ۴۵
- الف - تولد و دوران نوجوانی ۴۵
- ب - دوران اروپا ۴۶
- ج - اساتید و جریان‌های تأثیرگذار بر اندیشه شریعتی ۴۷
- یک. محمد تقی شریعتی ۴۷
- دو. جریان نهضت احیای دین ۴۸

- ۵۰ ..... سه. گرایش‌های فکری و فلسفی غرب
- ۵۲ ..... چهار. برخی اندیشه‌های مارکسیسم
- ۵۴ ..... د - ویژگی‌های فردی دکتر شریعتی
- ۵۷ ..... ه - بازگشت شریعتی از اروپا تا درگذشت
- ۵۸ ..... و - آثار شریعتی
- ۵۹ ..... ۲. خلاصه‌ای از زندگی‌نامه شهید مطهری
- ۵۹ ..... الف - تولد و دوران نوجوانی
- ۶۰ ..... ب - اساتید
- ۶۲ ..... ج - مهاجرت استاد از قم به تهران
- ۶۳ ..... د - حضور فعال در قیام ۱۵ خرداد تا بهمن ۵۷
- ۶۴ ..... ه - ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری استاد مطهری
- ۶۴ ..... و - آثار استاد شهید

فصل دوم: تعریف عقل و دین از دیدگاه دکتر علی شریعتی و شهید مطهری

- ۶۷ ..... مقدمه
- ۶۷ ..... گفتار اول: تعریف عقل و دین از دیدگاه شریعتی
- ۶۸ ..... ۱. عقل از دیدگاه شریعتی
- ۶۸ ..... الف - تعریف عقل از دیدگاه شریعتی
- ۶۹ ..... ب - انواع عقل از دیدگاه شریعتی
- ۶۹ ..... یک. عقل عرفانی - ذوقی
- ۷۱ ..... دو. عقل طبیعی (طبیعت نکر)
- ۷۱ ..... سه. عقل نظری و عقل عملی
- ۷۳ ..... چهار. عقل تجربی و مدرن
- ۷۵ ..... پنج. عقل دینی
- ۷۵ ..... شش. عقل اطلسی
- ۷۶ ..... ۲. عقلانیت غالب در اندیشه شریعتی
- ۷۶ ..... الف - عقلانیت پراگماتیک
- ۷۸ ..... ۳. دین و مفاهیم وابسته از دیدگاه شریعتی
- ۷۸ ..... الف - تعریف دین

- ۸۰ ..... ب - مذهب
- ۸۲ ..... ج - اسلام
- ۸۵ ..... د - مکتب
- ۸۷ ..... ه - ایدئولوژی
- ۸۸ ..... گفتار دوم: تعریف عقل و دین از دیدگاه شهید مطهری
- ۸۸ ..... ۱. عقل از دیدگاه شهید مطهری
- ۸۸ ..... الف - تعریف عقل از دیدگاه شهید مطهری
- ۸۹ ..... ب - انواع عقل از دیدگاه شهید مطهری
- ۸۹ ..... یک. عقل نظری و عقل عملی
- ۹۰ ..... دو. عقل دینی
- ۹۱ ..... سه. عقل اصولی
- ۹۲ ..... ۲. دین و مفاهیم وابسته از دیدگاه شهید مطهری
- ۹۳ ..... الف - تعریف دین
- ۹۴ ..... ب - مکتب
- ۹۵ ..... ج - ایدئولوژی
- ۹۶ ..... گفتار سوم: مقایسه «تعریف عقل و دین» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن
- ۹۶ ..... ۱. نقاط اشتراک
- ۹۷ ..... ۲. نقاط افتراق
- ۹۸ ..... ۳. نقد و بررسی دیدگاهها

فصل سوم: رابطه عقل و دین در حوزه نظر (عقاید)

- ۱۰۶ ..... گفتار اول: توحید از دیدگاه دکتر علی شریعتی و شهید مطهری
- ۱۰۶ ..... ۱. توحید از دیدگاه شریعتی
- ۱۰۶ ..... الف - تعریف توحید
- ۱۰۷ ..... ب - ابعاد توحید
- ۱۱۰ ..... ۲. توحید از نگاه شهید مطهری
- ۱۱۰ ..... الف - تعریف توحید
- ۱۱۰ ..... ب - انواع توحید
- ۱۱۰ ..... یک. توحید ذاتی

۱۱۱	دو. توحید صفاتی .....
۱۱۱	سه. توحید افعالی .....
۱۱۳	۳. مقایسه «توحید» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن .....
۱۱۳	الف - نقاط اشتراک .....
۱۱۳	ب - نقاط افتراق .....
۱۱۴	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها .....
۱۱۹	گفتار دوم: انسان‌شناسی مرحوم شریعتی و شهید مطهری .....
۱۱۹	۱. انسان‌شناسی شریعتی .....
۱۱۹	الف - ماهیت انسان .....
۱۲۰	ب - خلقت انسان .....
۱۲۶	ج - الهی شدن انسان .....
۱۲۷	د - اختیار انسان .....
۱۲۹	۲. انسان‌شناسی شهید مطهری .....
۱۲۹	الف - خلقت انسان .....
۱۳۱	ب - روح انسان .....
۱۳۳	ج - از خود بیگانگی انسان .....
۱۳۵	د - اختیار انسان .....
۱۳۷	۱. مقایسه «انسان‌شناسی» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی .....
۱۳۷	الف - نقاط اشتراک .....
۱۳۷	ب - نقاط افتراق .....
۱۳۸	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها .....
۱۳۸	یک. ماهیت انسان .....
۱۳۸	دو. خلقت انسان .....
۱۳۹	سه. میوه ممنوعه .....
۱۴۱	چهار. روح انسان .....
۱۴۶	پنج. الیناسیون .....
۱۴۹	شش. اختیار انسان .....
۱۵۲	گفتار سوم: پیامبرشناسی از دیدگاه شریعتی و مطهری .....
۱۵۳	۱. پیامبرشناسی از دیدگاه مرحوم شریعتی .....
۱۵۳	الف - رسالت پیامبر .....
۱۵۶	ب - ماهیت وحی از دیدگاه شریعتی .....

- ح - خاتمیت ۱۵۷
۲. پیامبرشناسی از دیدگاه شهید مطهری ۱۶۱
- الف - رسالت پیامبر ۱۶۱
- ب - ماهیت وحی از دیدگاه شهید مطهری ۱۶۴
- ح - خاتمیت از دیدگاه شهید مطهری ۱۶۹
۳. مقایسه «پیامبرشناسی» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن ۱۷۵
- الف - نقاط اشتراک ۱۷۵
- ب - نقاط افتراق ۱۷۵
- ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها ۱۷۶
- یک. رسالت پیامبران ۱۷۶
- دو. ماهیت وحی ۱۷۹
- سه. خاتمیت ۱۸۱
- گفتار چهارم: امامت از دیدگاه شریعتی و مطهری ۱۸۸
۱. امامت از دیدگاه شریعتی ۱۸۸
- الف - ماهیت امامت ۱۸۸
- ب - وصایت ۱۹۳
- ج - ویژگی‌های امام ۱۹۴
- یک. ولایت ۱۹۴
- دو. عصمت ۱۹۶
۲. امامت از دیدگاه شهید مطهری ۱۹۸
- الف - ماهیت امامت ۱۹۸
- ب - وظائف امام ۱۹۹
- امامت به معنای مرجعیت دینی ۲۰۰
- ج - ویژگی‌های امام ۲۰۱
۴. مقایسه «امامت» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن ۲۰۳
- الف - نقاط اشتراک ۲۰۳
- ب - نقاط افتراق ۲۰۳
- ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها ۲۰۴
- گفتار پنجم: معاد از دیدگاه شریعتی و مطهری ۲۱۰
۱. معاد از دیدگاه مرحوم شریعتی ۲۱۰

۲۱۰	الف - جایگاه معاد .....
۲۱۲	ب - سمبلیک بودن مفاهیم اخروی .....
۲۱۳	۲. معاد از دیدگاه شهید مطهری .....
۲۱۳	الف - معاد از اصول دین .....
۲۱۵	ب - منبع و منشأ ایمان به حیات اخروی .....
۲۱۶	ج - رابطه و پیوستگی دنیا و آخرت .....
۲۱۷	د - ادله اثبات معاد .....
۲۱۹	۳. مقایسه «معاد» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن .....
۲۱۹	الف - نقاط اشتراک .....
۲۲۰	ب - نقاط افتراق .....
۲۲۰	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها .....

فصل چهارم: رابطه عقل و دین در حوزه عمل از دیدگاه دکتر علی شریعتی و شهید

مطهری

۲۲۵	مقدمه .....
۲۲۶	گفتار اول: دین و ایدئولوژی از دیدگاه شریعتی و مطهری .....
۲۲۶	۱. ایدئولوژی از دیدگاه شریعتی .....
۲۲۶	الف - تعریف ایدئولوژی .....
۲۲۸	ب - انواع ایدئولوژی .....
۲۳۰	ج - خصوصیات ایدئولوژی اسلامی .....
۲۳۰	یک. ایجاد تحرک و بویایی در مفاهیم دینی .....
۲۳۱	دو. تعهد و مسئولیت آگاهانه .....
۲۳۲	سه. قطع علایق دنیوی و مادی .....
۲۳۲	چهار. ایدئولوژی بر اساس کلیات .....
۲۳۲	پنج. جامعه‌سازی .....
۲۳۳	د. دین و ایدئولوژی .....
۲۳۵	۲. ایدئولوژی از دیدگاه شهید مطهری .....
۲۳۵	الف - تعریف ایدئولوژی .....
۲۳۶	ب - انواع ایدئولوژی .....
۲۳۷	ج - ایدئولوژی و جهان‌بینی .....

۲۳۸	د - نسبت دین و ایدئولوژی
۲۴۱	ه - مشخصات شاخص ایدئولوژی اسلامی
۲۴۱	یک. شاخصه ایمان
۲۴۳	دو. فطری بودن
۲۴۴	سه. عدالت و مساوات
۲۴۵	چهار. اجتهادپذیری
۲۴۷	۳. مقایسه «ایدئولوژی» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن
۲۴۷	الف - نقاط اشتراک
۲۴۷	ب - نقاط افتراق
۲۴۸	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها
۲۴۸	یک. مقدمه (تاریخچه و تعریف ایدئولوژی)
۲۵۲	دو. اسلام ایدئوزیک یا ایدئولوژی اسلامی
۲۵۷	گفتار دوم: فروع دین از دیدگاه شریعتی و مطهری
۲۵۷	مقدمه
۲۵۷	۱. فروع دین از دیدگاه مرحوم شریعتی
۲۵۷	الف - نماز و روزه
۲۶۰	ب - امر به معروف و نهی از منکر از نگاه شریعتی
۲۶۱	۲. فروع دین از دیدگاه شهید مطهری
۲۶۱	الف - نماز و روزه
۲۶۴	ب - امر به معروف و نهی از منکر
۲۶۷	۳. مقایسه «فروع دین» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن
۲۶۷	الف - نقاط اشتراک
۲۶۷	ب - نقاط افتراق
۲۶۸	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها
۲۶۹	گفتار سوم: اجتهاد از دیدگاه شریعتی و مطهری
۲۷۰	۱. اجتهاد از دیدگاه مرحوم شریعتی
۲۷۰	الف - ضرورت اجتهاد
۲۷۱	ب - منابع اجتهاد
۲۷۲	ج - اجتهاد آزاد
۲۷۳	۲. اجتهاد از دیدگاه شهید مطهری

۲۷۳	الف - تعریف اجتهاد
۲۷۴	ب - ضرورت اجتهاد
۲۷۴	ج - انواع اجتهاد
۲۷۵	د - اجتهاد پویا
۲۷۶	ه - شرایط مجتهد
۲۷۷	و - منابع اجتهاد
۲۷۸	ز - آسیب اجتهاد آزاد
۲۷۹	۳. مقایسه «اجتهاد» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن
۲۷۹	الف - نقاط اشتراک
۲۸۰	ب - نقاط افتراق
۲۸۰	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها
۲۸۴	گفتار چهارم: دعا از دیدگاه شریعتی و مطهری
۲۸۴	۱. دعا در اندیشه شریعتی
۲۸۴	الف - ماهیت دعا
۲۸۸	۲. دعا از دیدگاه شهید مطهری
۲۸۸	الف - حقیقت دعا
۲۸۹	ب - شرایط استجاب دعا
۲۹۳	۳. مقایسه مقوله «دعا» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن
۲۹۳	الف - نقاط اشتراک
۲۹۳	ب - نقاط افتراق
۲۹۴	ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها
۲۹۸	گفتار پنجم: زهد از دیدگاه شریعتی و مطهری
۲۹۸	۱. زهد از دیدگاه شریعتی
۲۹۸	الف - ماهیت زهد
۲۹۹	ب - زهد انقلابی
۳۰۰	۲. زهد از دیدگاه شهید مطهری
۳۰۰	الف - ماهیت زهد
۳۰۲	ب - زهد شرط تکامل معنوی
۳۰۳	ج - زهد منفی

۳. مقایسه «زهد» از دیدگاه شریعتی و مطهری و نقد و بررسی آن ۳۰۶
- الف - نقاط اشتراک ۳۰۶
- ب - نقاط افتراق ۳۰۶
- ج - نقد و بررسی دیدگاه‌ها ۳۰۷

فصل پنجم: نتیجه

۱. نتیجه ۳۰۹
- فهرست منابع و مآخذ ۳۱۴
- نرم افزارها ۳۲۰

مقدمه

رابطه عقل و دین یکی از مهم‌ترین مباحث دین پژوهی است. این موضوع عام از زوایای متعدد قابل کنکاش می‌باشد. زاویه دید رابطه عقل و دین در نوشتار پیش رو، نوع رویکرد عقلانی به دین می‌باشد. بدین معنا که دین پژوهان با پیش فرض‌ها، رویکردها و نگرش‌های مختلف عقلانی همچون: عقلانیت ابزاری، عقلانیت مدرن، فلسفی، عرفانی، دینی و عقلانیت عملگرا یا پراگماتیک به فهم، تفسیر و معنا بخشی گزارها و آموزه‌های دینی پرداخته‌اند که این خود سبب اختلاف نظرها شده است.

استاد شهید مطهری و دکتر علی شریعتی دو شخصیت مطرح و تاثیرگذار در دهه‌های ۳۰ تا ۵۰ شمسی بوده‌اند که در سخنرانی‌ها و کتاب‌های خود به مباحث دینی پرداخته‌اند. بی شک پیش فرض‌ها، رویکردها و نگرش‌های مختلف عقلانی این دو شخصیت در فهم و تفسیر و تبیین گزاره‌های دینی دخیل بوده است.

کتاب حاضر حاصل رساله سطح ۴ (دکتری) حوزه علمیه اینجانب در رشته کلام اسلامی با عنوان "عقل و دین از دیدگاه استاد شهید مطهری و دکتر علی شریعتی" می‌باشد که در سال ۱۳۹۳ دفاع شد. در این رساله به بررسی تطبیقی رابطه عقل و دین از دیدگاه این دو شخصیت در دو حوزه نظر (اعتقادات) و عمل (فروع دین و...) پرداخته شد.

این کتاب در سه فصل سامان یافته است: فصل اول کلیات و مفاهیم و شرح حال شهید مطهری و علی شریعتی. فصل دوم: رابطه عقل و دین از دیدگاه این دو شخصیت در مباحث اعتقادی. فصل سوم: رابطه عقل و دین از دیدگاه این دو شخصیت در مباحث فروع دین و سایر مباحث ناظر به حوزه عمل.

در پایان در پایان جای دارد از اساتید محترم راهنما و مشاور رساله ام، به ترتیب حجج الاسلام؛ دکتر محمد تقی سبحانی و دکتر علی عباسی که خوشه چین خرمن دانششان بودم و از تمامی دست اندرکاران و اساتید موسسه علمی تحقیقاتی امام صادق (ع) به خصوص ریاست محترم آن، حضرت آیه الله العظمی سبحانی (دام ظلّه) تشکر وافر نمایم که زمینه ساز رشد علمی اینجانب و تولید این اثر شدند. در ضمن از خوانندگان محترم و فاضل درخواست می کنم با مطالعه این اثر، کاستی های احتمالی یا نکات تکمیلی را گوشزد نمایند تا به امید خدا در ویراست بعدی این کتاب ملحوظ شود.

ranjbarhosseini@gmail.com

محمد رنجبر حسینی

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث

زمستان ۱۳۹۸